

GRETES I MORA

Antikvarisk medverkan vid grundarbeten, timmerlagningar, fönsterrenovering
och omläggning av tegeltak på äldre ladugårdsbyggnad
samt fönsterrenovering i huvudbyggnad

Gretes
Mora 6:2
Delsbo socken
Hudiksvalls kommun
Gävleborgs län
2009–2013

Daniel Olsson

Slutrapport
Lst. Dnr: 434-376-09 och 434-301-10
Ärendet avser: Byggnadsvårdsbidrag

GRETES I MORA

Antikvarisk medverkan vid grundarbeten, timmerlagningar, fönsterrenovering
och omläggning av tegeltak på äldre ladugårdsbyggnad
samt fönsterrenovering i huvudbyggnad

Gretes
Mora 6:2
Delsbo socken
Hudiksvalls kommun
Gävleborgs län
2009–2013

Rapport 2016:05
Daniel Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Box 746, 801 28 Gävle
Tel 026-65 56 00
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2016

Omslagsbild: Den äldre ladugården vid Gretes i Mora under renoveringen. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2009-12-09.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Lagskydd	6
Historik och beskrivning.....	6
Skadebild	7
Mark och grund	7
Timmer och trä	7
Dörrar och fönster	7
Tak.....	8
Utförda åtgärder.....	8
Mark och grund	8
Timmer och trä	9
Dörrar och fönster	11
Tak.....	12
Antikvariska ställningstaganden	13
Avvikelser från beslut.....	14
Kvarstående arbeten.....	14
Övrigt.....	15
Tekniska och administrativa uppgifter.....	17
Käll- och litteraturförteckning	17

Figur 1. Utdrag ur cX-kartan över Delsbo tätort med omnejd. Gården Gretes läge är på kartan markerat med en röd pil.

Figur 2. Utdrag ur cX-kartan över delar av Mora by med gården Gretes i mitten av kartan. Den aktuella äldre ladugårdsbyggnaden vid Gretes är på kartan markerad med en röd pil.

Figur 3. Gården Grete i Mora från sydväst innan rivningen av enkelstugan till höger i bild. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseum Gävleborg 2009-12-10.

SAMMANFATTNING

Under perioden hösten 2009–våren 2011 genomgick den äldre ladugårdsbyggnaden vid gården Grete i Mora i Delsbo socken en stor renovering. Renoveringsarbetet har utförts av Gamla trähus, Färila. Länsmuseum Gävleborg har deltagit i arbetet som antikvariskt medverkande genom byggnadsantikvarie Daniel Olsson som även sammanställt denna rapport. För arbetet har fastighetsägaren tilldelats byggnadsvårdsbidrag från Länsstyrelsen Gävleborg.

Den äldre ladugårdsbyggnaden är en långsträckt byggnadskropp med sadeltak, vilken består av två ihopsatta timmarstommar och är belägen på gårdsplanens östra sida. Byggnaden är rödmålad med vita snickerier och har tegeltak. Den södra delen har tidigare inrymt en ladugård medan den norra delen är inredd till bostad, men den används inte längre för detta ändamål. Renoveringen har omfattat grundarbeten, timmerlagningar, åtgärder på fönster och dörrar samt omläggning av tegeltak. På grund stora problem med byggnadens grund där vatten tidvis blev stående, dröjde det innan arbetet helt kunde avslutas. Arbetet slutbesiktigades och godkändes 2011-05-09, men då vissa delar med grundläggningen då fortfarande återstod utfördes en efterbesiktning hösten 2013.

ANTIKVARISK SLUTBEDÖMNING

Gamla trähus har utfört renoveringen av den äldre ladugårdsbyggnaden vid Grete i Mora på traditionellt sätt med stor hantverkskunskap och med noggrant utvalt virke av god kvalitet. Problemen med vatten som blev stående under huset gjorde att det dröjde innan arbetet kunde slutföras. Länsmuseum godkände arbetet vid slutbesiktningen våren 2011 och återstående delar vid efterbesiktningen 2013.

LAGSKYDD

Gården Gretes i Mora omfattas av områdesbestämmelser upprättade av Hudiksvalls kommun. Området där gården ligger är även av riksintresse för kulturmiljövården, område K212.

Figur 4. Huvudbyggnaden vid Gretes i Mora. Till vänster i bild skimtar logen och till höger den nu aktuella ladugårdsbyggnaden. Foto från sydväst, Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2011-05-09

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Mitt i Mora by i Delsbo socken, vid avtagsvägen till Fjärdsätter, ligger gården Gretes. Gården har haft en för Hälsingland ovanlig planform då den närmast har bestått av två gårdsplaner som varit kringbyggda på tre sidor. Vid den västra gårdsplanen ligger den timrade mangårdsbyggnaden i två fulla våningar med glasveranda vänd mot gården. På övervåningen i bostadshuset finns ett rum med välbevarade exklusiva blåvita tapeter från 1800-talets mitt, men på gården finns även nedtagna väggmålningar från 1700-talet. Väster om gårdsplanen ligger en äldre timrad loge, sammanbyggd i vinkel med en välbevarad ladugård från 1930-talet. På motstående sida av gårdsplanen ligger den byggnad i en våning samt vind som har omfattats av denna renovering och som här har benämnts den äldre ladugårdsbyggnaden. Den norra delen har inrymt en bostadsdel medan den södra delen för lång tid sedan har fungerat som ladugård.

På östra sidan om den äldre ladugårdsbyggnaden finns den östra gårdsplanen vars norra sida utgörs av en timrad logbyggnad i två plan. På denna gårdsplans östra sida fanns tidigare ytterligare en lång timrad länga vars norra del utgjordes av en sommarladugård och den södra delen bestod av en enkelstuga i ett plan. Under renoveringen fanns fortfarande enkelstugan kvar, men i så förfallett skick att stor rasrisk förelåg och att det på grund av detta inte gick att gå in i huset. Denna del måste därmed rivas, då det tyvärr inte bedömdes möjligt att rädda denna byggnadskropp och risken annars hade varit stor för personskador. Samtliga här beskrivna byggnader är eller har varit rödmålade, i flertalet fall med vitmålade snickerier och tegeltak. Förutom dessa byggnader hör det även ytterligare några byggnader till gården, bland annat en smedja belägen längs körvägen öster om gården.

Figur 5. Daniel Åkerman vid ladugårdsbyggnaden efter att renoveringen inletts. Foto från söder, Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2009-11-10.

SKADEBILD

Denna skadebeskrivning är inriktad mot de skador som har åtgärdats på den äldre ladugårdsbyggnaden samt huvudbyggnadens fönster i och med denna renovering och utgör således inte någon fullständig beskrivning över hela gårdens skick i samband med renoveringen.

Mark och grund

Innan renoveringen inleddes hade byggnaden sättningsskador och grundstenarna samt pallningen under huset hade delvis rört på sig. Någon enstaka grundsten saknades helt. Under den södra delen av byggnaden var det därtill mycket fuktigt och i perioder stod det vatten i pölar under denna del.

Timmer och trä

I och med att grunden hade rört sig och huset består av två timmerstommar hade dessa glidit isär en bit. Ett antal timmerstockar nedtill på fasaderna var därtill rötskadade. Rötskador förekom även vid byggnadens båda portar. I den södra delen av byggnaden var timmerstommen instabil. I denna del av huset fanns även rötskador i en bärlina i golvkonstruktionen under ladugården och flera golvåsar under lidret var dåliga. Det saknades dessutom trägolv i stora delar av den tidigare ladugården samt på några ställen i lidret norr om denna.

Dörrar och fönster

Portarna och flertalet av ladugårdsbyggnadens fönster var innan arbetet påbörjades i stort behov av renovering med rötskador i nederkant.

Även huvudbyggnadens fönsterbågar på övervåningen var i stort behov av renoveringsåtgärder. På övervåningen hade fönstren flyttats ut en bit vid en tidigare fasadrenovering. Detta medförde att det är en glipa mellan

fönsterkarmen och fönsterfodret, vilken syns mest påtagligt i rummet med den blå 1800-talstapeten, då detta rum är så välbevarat i övrigt.

Tak

Byggnadens tegeltak var otätt och vissa tegelpannor hade därtill delvis börjat spjälkas sönder. Tegelpannorna var tvåkupiga av ganska ovanlig modell samt förhållandevis hårt brända. Taket var särskilt dåligt vid de utskjutande partierna där rötskador fanns i träkonstruktionen på flera ställen. Vindskivor och vattbrädor var också dåliga. Huset hade flera skorstenar som börjat vittra sönder och plåtbeslag saknades.

Figur 6. Ladugårdsbyggnaden från söder under renoveringen. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-12-10.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Renoveringsarbetet utfördes av Gamla trähus, Färila. Nytt virke har genomgående varit noggrant utvalt och av god kvalitet.

Mark och grund

Gamla trähus inledde arbetet med att lyfta byggnaden och att tillfälligt palla upp den för att få tillbaka den på ursprunglig plats. I den södra delen lyftes huset 0,3–0,4 meter. Byggnadens södra del har även tryckts 0,15 meter mot nordväst för att komma tillbaka i ursprungligt läge.

Frågan om varifrån vattnet under huset kom diskuterade fastighetsägaren främst med Hudiksvalls kommun under lång tid då en närlägen kommunal huvudvattenledning antogs kunna vara delaktig i problematiken. Under senare år hade nämligen även den västra gårdsplanen blivit mycket blötare periodvis. Först sedan problemet med vattnet under huset hade lösts kunde Gamla trähus avsluta grundarbetet och förse även husets södra del med en komplett grund samt jämna till marken kring huset.

Figur 7. Detalj av utbytt del av stock A1 och A2 bakom trappan vid porten mot den västra gårdsplanen. Foto från norr, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-11-10.

Timmer och trä

Gamla trähus frilade de rötskadade stockarna och kapade bort de delar som var dåliga. Byggnadens väggar har i det följande benämnts A–D, med sida A vänd mot den västra gårdsplanen och därefter i medsols riktning. Stockarna är numrerade nedifrån och upp. Följande timmeråtgärder utfördes:

Sida A:

Stock A1 och A2 bakom trappan vid porten byttes ut mot friskt virke av samma dimension och utförande.

Förstärkning har utförts på vardera sidan om timmerväggen i ladugårdsdelen med tre vertikala fyrskäringar, vilka dragits samman med linoljebrända muttrar och gängstål.

Figur 8. Detalj av ladugårdsdelens västra vägg med tre nya vertikala följare. Foto från norr, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-12-10.

Figur 9. Detalj av den nordöstra fasaden, sida B, med timmerlaggningar utförda och avkapade panelbrädor. Foto från norr, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2011-05-09.

Sida B:

Stock B1, syllstocken, byttes ut i sin helhet mot friskt virke av samma dimension och utförande.

Stock B2 halvsulades till cirka halva sin längd.

Stock B3 lagades i med nytt virke till nästan samma längd som stock B2.

En knutskalle på denna fasad lagades också. Rötskadade och trasiga delar av träpanelen på denna fasad har kapats av i nederkant så att denna nu är rak, men uppdelad i tre nivåer, så att delar av timmerstommen är synlig på denna gavel.

Sida C:

Stock C1, syllstocken, byttes ut till 4/5-delar av full längd.

Stock C2 byttes ut på en sträcka av cirka 4 meter.

Stock C3 lagades i på en mindre sträcka.

Stock C4 lagades också i på en mindre sträcka.

Vid porten i ladugården har två vertikala följare och en horisontell överliggare satts in innanför timmerväggen för att göra timmerstommen mer stabil.

På fasaden sattes nya fönsterfoder upp kring en mindre ruta, av samma utformning som tidigare foder.

Golvbjälklag:

I lidrets bjälklagskonstruktion sattes två nya golvåsar in. Trägolvet i denna del har senare kompletterats.

Den rötskadade bärlinan under ladugården har åtgärdats genom borthuggning av skadade delar, förstärkningar samt extra pallning under. Trägolvet har därefter kompletterats, men hela utrymmet är inte försett med golv.

Figur 10. Detalj av förstärkning kring porten i ladugårdsdelens sydöstra vägg, sida C. Foto från nordväst, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2011-05-09.

Dörrar och fönster

Portarna har renoverats och justerats. Karmen mot sydväst har försetts med ett nytt understycke och karmens sidor har lagats i med nytt virke. En ny träbro har uppförts utanför denna port.

Figur 11. Boningsdelen med nyrenoverade fönster, port och ny träbro. Foto från väster, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2011-05-09.

Samtliga fönsterbågar från ladugårdsbyggnaden och från huvudbyggnadens övervåning har tagits till Gamla trähus verkstad och renoverats. Bågarna har plockats isär och oljats in med linolja. Ilagningar har utförts med friskt virke av god kvalitet där så har varit motiverat, huvudsakligen i understycken. En av 30

fönsterbågar måste nyttillverkas i sin helhet. Fönsterglasen har sedan satts tillbaka. Fönsterbågarna till huvudbyggnadens övervåning har sedan oljats med halvolja och strukits i tre strykningar med Ottossons linoljefärg i titanvit kulör.

I ladugårdsbyggnaden har vissa fönsterbågar varit målade tidigare och andra helt obehandlade och detta har fått styra målningsbehandlingen även vid reno-
veringen. Ladugårdens fönster har som tidigare målats i en gräddvit kulör, även de med Ottossons linoljefärg.

*Figur 12. Det sydöstra takfallet på ladugårdsbyggnaden efter påbörjad spikning med masonit samt strö- och bärläkt. Foto från sydöst, Daniel Olsson, Läns-
museet Gävleborg 2009-12-10.*

Tak

För att kunna utföra fasad- och takarbetet sattes moderna byggnadsställningar upp längs en långsida i taget. Takteglet plockades av på ett takfall i taget och gick igenom. Därefter utfördes lagningar med hyvlade takspån där underlaget var för dåligt. På denna spikades masonit och sedan strö- och bärläkt. Uppskattningsvis 80 % av teglet var möjligt att återanvända och det kompletterades vid återläggningen med begagnat taktegel av liknande modell och struktur.

Några taktassar som var dåliga byttes ut. En undertaksbräda vid takfoten ersattes också med en ny. Byggnaden har utrustats med nya hängskivor, vattbrädor och dubbla vindskivor, som tidigare med en profilering på den övre vindskivans underkant. Rörskorstenen på takfallet mot nordväst togs bort vid takomläggningen, men med den större tegelskorstenen vidtogs inga åtgärder då detta inte ingick i detta projekt.

Figur 13. Detalj av ladugårdsbyggnadens nordöstra takfall efter omläggning. Foto från väster, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2011-05-09.

ANTIKVARISKA STÄLLNINGSTAGANDEN

De frågor som har uppkommit under arbetets gång har behandlats och lösts vid de besiktningar som har hållits på plats under renoveringen.

På den äldre ladugårdsbyggnadens sydvästra takfall fanns tidigare en rörskorsten från bostadsdelen. I samråd med länsstyrelsen beslöts att denna inte skulle vara kvar, då eldstaden inte längre används.

Figur 14. Ladugårdsbyggnaden efter avslutad renovering. Foto från söder, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2011-05-09.

AVVIKELSER FRÅN BESLUT

Renoveringsarbetet har följt de ursprungliga planerna och således även länsstyrelsens båda bidragsbeslut och några avvikelser från besluten har således ej behövt göras.

Figur 15. Ladugårdsbyggnaden efter avslutad renovering. Foto från väster, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2013-09-18.

KVARSTÅENDE ARBETEN

Vid slutbesiktningen återstod som tidigare har nämnts en del av grundarbetet, men när den återstående delen med vattnet under huset var löst färdigställdes Gamla trähus grunden och läns museet utförde en slutbesiktning.

En del som inte ingick i renoveringen är ladugårdsbyggnadens norra gavel som är klädd med stående träpanel. Denna kapades av i nederkant så att den skulle bli jämn, men någon ilagning av saknad panel har ej utförts. Denna fasad är dock den som syns allra minst för en besökare på gården. Målar fastighetsägaren så småningom om denna gavel med traditionell Falu rödfärg kommer dessutom fasadutformningen på denna fasad sannolikt inte synas särskilt påtagligt.

Några åtgärder för den kvarvarande skorstenen på taket ingick inte i denna renovering. Skorstenen har dock vittringsskador och skulle behöva bedömas av en kunnig murare som får ge förslag på lämpliga åtgärder. Den saknar idag även skyddande plåtbeslag, vilket den på sikt bör förse med.

I huvudbyggnaden gjordes inget åt den glipa som finns på övervåningen mellan fönsterkarm och fönsterfoder efter en tidigare fasadrenovering, men detta var inget som ingick i detta projekt.

Logens grund, som vid efterbesiktningen var uppstöttad behöver åtgärdas om huset ska kunna bevaras.

Figur 16. Den förfallna enkelstugan innan rivning. Foto från väster, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2013-09-18.

ÖVRIGT

Vid takomläggningen konstaterade Gamla trähus att ladugårdsdelen var försedd med takspån som sannolikt var hyvlade, medan boningsdelen av huset hade tak av kluvna takspån som dessutom hade varit rödmålade.

Med tanke på gårdens ovanliga planform hade det varit önskvärt att även bevara enkelstugan öster om den östra gårdsplanen. I detta fall hade dock byggnadens förfall redan gått så långt att ett bevarande tyvärr inte var rimligt och huset revs för att ingen skulle skada sig. Detta arbete ingick ej i renoveringen av ladugården, men kom att ske efter slutbesiktningen. Läns museet har fotodokumenterat byggnadens exteriör innan rivningen. Den påkostade porten har bevarats.

Figur 17. Enkelstugans port. Foto från nordväst, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2013-09-18.

En ovanlig detalj värt att nämna var att byggnaden hade trekupigt tegel. För förståelsen av att gården har haft två avskilda gårdsplaner vore det i hög grad önskvärt att den timrade logbyggnaden norr om den östra gårdsplanen kan bevaras på ursprunglig plats, men även denna var vid efterbesiktningstillfället i behov av bland annat grundförstärkningsarbeten.

Efter slutbesiktningen anlät fastighetsägaren en byggfirma som har utfört omfattande dräneringsarbeten kring och vid byggnaderna vid den västra gårdsplanen. Läns museet var dock inte alls inkopplat på denna del och det var inget som ingick i denna renovering. Läns museet konstaterade vid efterbesiktningen, att det fanns rör i marken färdiga för möjlig anslutning av stuprör. Läns museet vill dock avråda från uppsättning av stuprör på dessa byggnader som aldrig har haft detta tidigare. Finns behov av att leda ned vattnet är det bättre att på traditionellt sätt placera en stör mot hängrännan som vattnet kan rinna ned längs, då stuprör vanligtvis ger husen en modernare karaktär.

Figur 18. Fastighetsägarens far, Sigurd Fjärdsätter, och Daniel Åkerman från Gamla trähäus på den nya träbron vid porten till ladugårdsbyggnaden. Foto från norr, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2011-05-09.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr: 434-376-09 och 434-201-10

Beslutsdatum: 2009-04-03 och 2010-12-22

Länsmuseet Gävleborgs dnr: 1479/310

Fastighet: Mora 6:2

Socken: Delsbo socken

Kommun: Hudiksvalls kommun

Lagskydd: Områdesbestämmelser

Uppdragsgivare: Yvonne Fjärdsätter

Huvudentreprenör: Gamla trähus, Färila

Bygglédare: Daniel Åkerman, Gamla trähus, Färila

Projekttid: November 2009–september 2013

Materialleverantörer:	Timmer och	
	trä	Gamla trähus
	Tegelpannor	Gamla trähus
Besiktningsdatum:	2008-03-27	Rådgivning
	2009-11-10	Antikvarisk medverkan 1
	2009-12-10	Antikvarisk medverkan 2
	2011-05-09	Slutbesiktning
	2013-09-18	Efterbesiktning

Dokumentationshandlingar förvaras i Länsmuseets arkiv.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Arkiv

Länsmuseet Gävleborg, ärendearkiv, Delsbo socken, Mora 6:2, Gretes

Informanter

Fjärdsätter, Sigurd. Fastighetsägarens far, muntliga uppgifter 2009 och 2010

Fjärdsätter, Yvonne. Fastighetsägare, muntliga uppgifter 2009–2013

Åkerman, Daniel. Gamla trähus, muntliga uppgifter 2009–2013

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE · TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE